

Hansjürgen VERWEYEN, *Posljednja riječ Božja. Temeljni nacrt fundamentalne teologije*, Naklada Breza, Zagreb, 2021., str. 549

Njemački katolički teolog Hansjürgen Verweyen (1936. – 2023.), profesor fundamentalne teologije na teološkom fakultetu u Freiburgu im Breisgau, napisao je knjigu pod naslovom *Gottes letztes Wort. Grundriß der Fundamentaltheologie*, Verlag Friedrich Pustet, Regensburg, 1991. Prijevod toga teološkog djela na hrvatski jezik nastao je po četvrtom izdanju *Gottes letztes Wort* istoga izdavača iz 2002. godine. Prevoditelj na hrvatski jezik je Željko Pavić, a knjiga je izdana u Zagrebu 2021. godine u Nakladi Breza. Djelo je postalo poznato i rašireno i izvan njemačkoga govornog područja te je i danas nezaobilazna teološka literatura u području fundamentalne teologije i katoličkog nauka o božanskoj objavi. Knjiga *Posljednja riječ Božja. Temeljni nacrt fundamentalne teologije* u potpunosti ispunjava koncilske zahtjeve da svaka teologijska disciplina u reflektiranju kršćanskih otajstava uvire i izvire iz osobe Isusa Krista u kojem se ostvaruje u punini Božja samoobjava, jer Isus Krist nije samo primatelj objave nego je objava Boga samoga.

Na početku knjige donose se dva predgovora samoga autora (9-12), koji su

priloženi trećem i prvom izdanju. U njima autor kaže da je »jezgra fundamentalno-teološkog pitanja ta može li se ‚posljednja riječ Božja‘ uopće čuti kao ona koja zasniva smisao i može li se naposljetku zastupati kao ona koja se zbiljski dogodila i kao ona koja je i danas prisutna« (11). Zatim slijedi Uvod u samu knjigu (13-32) u kojem ističemo ime Johanna Nepomuka Ehrlicha, autora prvog djela koje nosi naslov *Fundamentaltheologie* (1859. – 1862.).

Knjiga sadrži tri velika dijela: Prvi dio: ... *čujan?* (35-234); Drugi dio: ... *dogođen?* (235-411); Treći dio: ... *sadašnji?* (413-493). U prvom dijelu ovoga temeljnog nacrta fundamentalne teologije pita se o čujnosti onoga što kršćani razumiju kao posljednje važeću-nenadmašnu Riječ Božju. Riječ je o uvjetima mogućnosti koji moraju biti dani na strani ljudskog uma kako bi se takva Riječ mogla i čuti i iskusiti kao ona koja zasniva smisao i kao obvezujuću Riječ. Prvi dio sastoji se od osam velikih tema. Prva tema naslovljena je *Cilj i put fundamentalne teologije* (35-54). Verweyen ističe i obrađuje hemenutiku *filozofskog i historijskog uma* kao i otvorenost ljudske egzisten-

cije prema jednoj takvoj »potvrđenoj ili zbiljskoj vijesti« (37). Fundamentalna teologija kao apo-logija predstavljena je prema Prvoj Petrovoj poslanici (usp. 1 Pt 3,15), gdje se ističe značenje i uloga sv. Justina filozofa i mučenika, a riječ je o Logosu nade kao temelju i sadržaju smisla i smislenosti objave, ali i o njezinu fakticitetu za koji se fundamentalno-teološki mora odgovarati ništa manje racionalno, prema na jedan ne-ekstrinsecistički način (40-42). Druga tema naslovljena je *Polazište fundamentalne teologije* (55-63). Verweyen izlaže *traditio* kao sadržajno središte objave i vjere. Treća tema naslovljena je *Hermeneutička i prva filozofija kao zadaće fundamentalne teologije* (64-80). Pod terminom prva filozofija podrazumijeva se mnogo toga različitoga, ali Aristotel tim izrazom označuje metafiziku kao znanost koja se bavi bićem kao bićem ili onoga što nazivamo *Jedno* (66). Time autor povezuje fundamentalnu teologiju s prvom filozofijom i kaže: »Kršćanski Logos nade svakako implicira ono već očigledno ,Jednom-za-svagda« (73). Četvrta tema naslovljena je *Mjesna vrijednost klasičnih ,dokaza o Bogu' u okviru pitanja o ,slušanju riječi' (81-123)*. Tu je riječ o tzv. klasičnim dokazima o Bogu, tj. kozmološkom argumentu (82-91). Verweyen ističe da je i glasovitih Akvinčevih »pet putova« u neku ruku kozmološki argument, a ne samo ontološki. Zatim se prelazi na obradu ontoloških argumenata o postojanju Boga, gdje središnju ulogu ima sv. Anselmo u svom *Proslogionu* (92-99). Transcen-

dentalno-logički argument poziva se na Descartesa i njegove *Meditacije* (99-104).

Peta tema naslovljena je *Prilog stajnu rasprave o upućenosti čovjeka na objavu* (124-149). Taj prilog započinje izlaganjem augustinske tradicije, a zatim izlaže filozofske postavke Mauricea Blondela (124-130). Najviše govora posvećuje se Karlu Rahneru i njegovu djelu *Slušatelj Riječi* iz 1941. godine. Rahner nastoji u svojoj knjizi *Hörer des Wortes* pokazati čovjekovu prvofilozofsku upućenost na Riječ Božju, koja se može bitno događati u ovoj povijesti (134-140). Šesta tema naslovljena je *Pitanje o kriterijima posljednje valjanosti* (150-210). Najviše se istražuje pitanje o smislu i pojam smisla (160-210) u povezanosti s objavom. Pitanje o smislu je i religijsko-metafizičko pitanje, tj. egzistencijalno pitanje *par excellence*. Verweyen će u tom dijelu knjige progovoriti i o autonomiji filozofije i znanosti te također i o odnosu između filozofije i teologije, napose filozofije objave i teologije objave referirajući se i na encikliku Ivana Pavla II. pod naslovom *Fides et ratio* (174-180). Sedma tema naslovljena je *Mogućnost povijesne objave* (211-221). Važna je ova tvrdnja: »Objava, koja je uslijedila ,jednom -za-svagda', mora za mene, historijski udaljenoga, biti po definiciji valjana kao i za njezina suvremenika. Ona se dakle mora događati i za mene unutar interpersonalnoga sklopa priznavanja koji zbiljnost posreduje u modusu trebanja« (221). Osmo tema naslovljena je *Posljednje valjani smisao una-toč slobodi koja se uskraćuje?* (222-234). Po-

jam i značenje *traditio* ponovno se javlja, ali ovaj put kao omogućavanje posljednje valjanog smisla (228-230).

Drugi dio knjige nosi naslov ... *dogođen?* i obuhvaća sedam velikih tema ili poglavlja koji su u knjizi označeni od 9. do 15. poglavlja. Verweyen jasno naznačuje da u »kršćanskoj vjeri objava treba odgovarati pred umom. Pritom je prvo riječ o sadržajnoj strani, o što objave, drugo o faktičnoj strani, o da njezine dogođenosti i njezina daljnjeg živog posredovanja« (237). Deveto poglavlje nosi naslov *Pojam objave i filozofski um* (239-279). Nameće se važno pitanje: Kako se odnos naravnoga uma i povijesnoga priopćenja Boga prikazuje na razini znanstvene refleksije kao odnos između filozofije i teologije? Autor obrađuje odnos teologije i filozofije u patristici (241-244), zatim posvećuje osobitu pažnju aksiomu *fides quaerens intellectum* kod Anselma iz Canterburyja (244-247) i naravno preklapanje naravnoga uma i objave kod Tome Akvinskoga (247-252). Javlja se i pojam objave kao problem u novom vijeku, gdje ističemo dva autora, a to su Kant i osobito Fichte. Verweyen se još jednom vraća temi transcendentale postavke Karla Rahnera, gdje se ističe zahtjev za antropološkim posredovanjem nadnaravne objave, koji je ostao nezapažen u fundamentalnoj teologiji (271-279).

Deseto poglavlje naslovljeno je *Znamen i zbilja dogođene objave* (280-305). Analizira se pojam *znamen* u ivanovskoj teologiji, osobito iz Ivanova evan-

đelja, ali i čuda u novozavjetnim apokrifima (280-283), zatim kod Justina mučenika, Ireneja iz Lyona, Origena, Augustina i Tome Akvinskoga (284-295). Jedanaesto poglavlje naslanja se na deseto i nosi naslov *Pojam i znamen objave prema učenju Drugoga vatikanskog sabora* (306-314). Obnovljeni pojam objave koji nalazimo u *Dei Verbum* kao osobnom obraćanju i ophođenju Boga s čovjekom odgovara promijenjeno razumijevanje riječi vjera. Riječi *znamen* i *čudo* poprimali su novo značenje i obilježje pa se može reći da se događa okretanje pogleda od čuda prema znamenu, odnosno prema Isusu Kristu (313).

Dvanaesto poglavlje naslovljeno je *Povratno pitanje o „historijskom Isusu“* (315-330). Trinaesto poglavlje naslovljeno je *Na putu k novoj hermeneutici povratnoga pitanja* (331-360). Četrnaesto poglavlje naslovljeno je *K povratnome pitanju o Isusovim čudima* (361-382). Ta tri poglavlja zapravo čine jednu jedinstvenu cjelinu u kojoj je glavna tema znameniti karakter Isusovih čuda u evanđeljima. Petnaesto poglavlje naslovljeno je *O podlozi uskršnje vjere* (383-411). Kod sve četvorice evanđelista obrađuje se značenje vazmenog otajstva za Božju objavu u Kristu i to s elementima biblijske egzegeze.

Treće i posljednje poglavlje knjige ... *sadašnji?* obuhvaća pet velikih tema označenih od 16. do 20. poglavlja. Šesnaesto poglavlje naslovljeno je *O legitimaciji Crkve* (415-428). Iz povijesnoga očitovanja Božje objave koja svoj vrhunac ima u osobi Isusa iz Nazareta izvi-

re dimenzija eklezijalnosti teologije koja se proteže od epistemološke do pastoralne perspektive, koja jamči promišljanje o sadržaju vjere kao eklezijalne vjere. Riječ je o Crkvi u pluralu Crkava i Isusovu zasnivanju Crkve i o suvremenim pitanjima koja proizlaze iz tih postavaka (417-428). Sedamnaesto poglavlje naslovljeno je *Crkva i narod Božji* (429-437). Autor donosi temeljne teološke postavke od rane teologije sv. Augustina pa sve do nedavno preminulog Gerharda Lohfinka i njegove novozavjetne ekleziologije za govor o Crkvi kao narodu Božjem koji svoj vrhunac ima u *Lumen gentium*. Verweyen će istaknuti kako mu se problematičnim čini zaključni sud Gerharda Lohfinka, koji kaže: »Fundamentalna teologija morala bi doći do toga da Crkvu potpuno definira iz Izraela.« Hansjürgen Verweyen je mišljenja kako postoje sasvim drukčije novozavjetne postavke u kojima odnos Crkve prema Izraelu ne predstavlja odlučujući horizont pitanja i pritom ističe koncepciju Markova evanđelja, »koje kritički propituje Crkvu u tom smislu da problem njezina odnosa prema Izraelu postaje drugorazredan u odnosu na pitanje: što jest ukoliko oni od Isusa pozvani doista zakažu? Također i Pavlov nauk o tijelu Kristovu nadilazi pitanje o porijeklu Izraela te se spasenje tematizira iz pozadine odnosa Adam – Krist« (436-437). Naravno to ne znači teoriju da je Crkva zamijenila Izrael jer je trajna povezanost Crkve i Izraela najjasnije razvi-

jena u Poslanici Rimljanima od 9 do 11 poglavlja.

Osamnaesto poglavlje je nastavak prethodnog i nosi naslov *Crkva u ozbiljnome slučaju – iz perspektive Evanđelja po Marku* (438-445). Prema mišljenju autora Markovo evanđelje sadrži vjerojatno najradikalniju kritiku Crkve koja je ikada napisana, »radikalnu« zato što se isključivo orijentira na korijen svake legitimacije Crkve, na susret s Isusom. Marko u svojoj kritici doista ima pred očima već strukturiranu kršćansku zajednicu. To su Dvanestorica s Petrom na čelu i oni imaju kod Marka ne samo simboličku funkciju unutar navještaja kraljevstva Božjeg nego se zalažu za inhoativno već etabliranu, tj. hijerarhiju koja se etablira i koju dokazuju prije svega scene prepirke učenika o položaju (usp. Mk 10,35-45). No, ta je kritika sve drugo samo ne neki konačan sud o crkvenim vođama, nego prisjećanje na Isusovu uskrсну riječ: »Idite i recite njegovim učenicima, posebno Petru: Ide pred vama u Galileju, ondje ćeta ga vidjeti, kako vam je rekao« (16,7) (443-444).

Devetnaesto poglavlje naslovljeno je *Crkva i tijelo Kristovo* (446-472). Verweyen ovdje izričito tvrdi: »Kriva interpretacija Pavlova pojma 'Tijelo Kristovo' stoljećima je optrecivala teologiju. Tek je Drugi vatikanski sabor razbio time su-uvjetovano sužavanje ekleziologije, pri čemu središnji problemi povijesti tumačenja u službenim dokumentima učiteljstva nisu izričito došli do riječi« (446). Ističe se soteriološka da-

nost pojma ‚tijelo Kristovo‘ koje nalazimo u nespornim Pavlovima poslanicama (447-454), ali i u Poslanici Kološanima i Efežanima, koje se pripisuju Pavlu. Autor se osvrće i na encikliku pape Pija XII. naslovljenu *Mystici Corporis* s kojom započinje »novi eklesiološki proboj sve do Drugoga vatikanskog koncila« (461). Misterij Crkve po viđenju Drugoga vatikanskog koncila Verweyen analizira u posljednjem paragrafu 19. poglavlja. Za razumijevanje eklesiologije Drugoga vatikanskog koncila od posebne je važnosti analiza prvog poglavlja *Lumen gentium* na pozadini prednacrtu za taj tekst. Koncil je težio napretku obrade teme Crkve kao tijela Kristova. Ta tema više ne sačinjava kategorijalan okvir za cijeli dokument *Lumen gentium*, nego prikazuje na jedan sasvim novi način pristup iskazima o biti i strukturi Crkve, koji su tradicionalno bili semantički prethodno opterećeni zbog srednjovjekovno-protureformacijskoga konstrukta o ‚mističnom tijelu Kristovom‘ (464-469). Misterij Crkve nije njezin vla-

stiti misterij, već misterij »samoga Gospodina koji ona – uza svu vjernost Gospodinu – može vazda samo poput sjena otkrivati u svijetu« (472).

Dvadeseto posljednje poglavlje u knjizi nosi naslov *Apostolat i apostolski nasljednici* (473-493). Petrova služba u Novom zavjetu i pitanja vezana za tu službu glavna su tema toga posljednjeg poglavlja. Za ekumenski dijalog odlučujuće je prije svega pitanje: Misli li evanđelist Matej na Petra kao na jedinog nositelja njemu predanih službi ili bi se u njegovo vidno polje mogla uklopiti i ona ‚*successio apostolica*‘ te Petrove službe? Ovdje se naravno mišljenja razilaze u znatnoj i velikoj mjeri (484-487).

Popis iznimno bogate i relevantne teološke literature kojom se autor koristio nalazi se od 497. stranice do 542. stranice. Za svaku pojedinu temu u knjizi moguće je naći relevantnu literaturu bilo da je riječ o knjigama bilo o člancima i zbornicima ili raznim priručnicima. Od 543. stranice do 549. stranice nalazi se Kazalo imena.

Tomislav Smiljanić